

ORALITAT I LLEGENDA EN LA NARRATIVA CURTA DE JOSEP IGLÉSIES¹

EMILI SAMPER PRUNERA

*Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana
Universitat Rovira i Virgili*

1. UN RECALL DE LLEGENDES TARRAGONINES

L'abril de 1989 l'editorial tarragonina El Mèdol publica un *Recull de llegendes del Camp de Tarragona*. El volum inaugura la col·lecció «L'Agulla», dirigida inicialment per Josep Bargalló i Valls, i dedicada a llibres sobre tot tipus de folklore (entès en un sentit ampli),² des de balls parlats a castells, passant per reculls de llegendes i rondalles i estudis sobre meteorologia i festes diverses.³ El recull presenta vint-i-tres llegendes, seleccionades per Jordi Tous i Vallè i acompanyades de dibuixos d'Antonio Latre. Al «Pòrtic», el curador explica com «el llibre respon bàsicament a les intencions divulgadores de la col·lecció

1. Aquest treball s'emmarca en una línia de recerca que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats a través del projecte «Literatura popular catalana: gèneres, conceptes i definicions» (PGC 2018-093993-B-100 MCIU/AEI/FEDER, UE) i forma part dels treballs realitzats pel Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat per la Generalitat de Catalunya (2017 SGR 599).

2. El folklore, entès en un sentit ampli (a la manera alemanya), fa referència a la «cultura tradicional» i inclou produccions culturals diverses (com els costums i les creences, però també la gastronomia o l'arquitectura). En sentit estricte (que és el significat del mot en el món anglosaxó) comprèn l'art verbal o «literatura popular». Sobre aquesta distinció, vegeu PUJOL (1999).

3. De fet, l'editorial, nascuda a finals dels vuitanta i actualment desapareguda, es va especialitzar en cultura popular. Aquesta mateixa col·lecció va acollir els treballs guardonats amb el Premi de Cultura Popular Joan Amades dins dels Premis Literaris Ciutat de Tarragona entre els anys 2001 i 2009. A partir del 2010 el guardó, amb el nom de Premi Joan Amades de Cultura Popular i Tradicional, es va reconvertir en un premi de tipus honorífic (sense dotació econòmica) destinat a reconèixer el mèrit i la trajectòria de persones o institucions d'aquest àmbit i atorgat directament per l'Associació Joan Amades.

on es publica» (Tous 1989: 5). Aquest caràcter divulgatiu, que impregnarà tota la col·lecció, s'acompanya, però, d'un altre component en aquest primer volum:

Segonament, i sense que per això abandonem l'objectiu eminentment divulgatiu de l'obra, considerem que l'antologia pot ésser una eina útil de suport en l'ensenyament tant pel fet que s'hi poden reconèixer entre els autors antologats els noms d'alguns dels capdavaners del moviment cultural al Camp durant el segle xx, massa sovint oblidats pels manuals reconsagrats de centralisme barceloní eixorc, com per l'interès que des d'un punt de vista pedagògic i didàctic pot suggerir l'estudi dels textos des d'una vessant literària i àdhuc extraliterària (Tous 1989: 5).

Entre els noms d'aquests autors en sobresurt un de manera particular, assenyalat pel mateix curador: «D'entre ells cal destacar el reusenc Josep Iglésies i Fort, del qual reproduïm onze de les vint-i-tres llegendes» (Tous 1989: 6). Aquest paper preponderant de Josep Iglésies, que és l'autor que aporta més llegendes dins del recull, es justifica de la manera següent:

No és en va, doncs, que dels deu autors que presentem sigui Josep Iglésies el qui amb onze llegendes ocupi pràcticament la meitat de llibre. I no només perquè, com hem dit anteriorment, compti amb una producció literària abundant en aquest gènere, sinó sobretot perquè les seves llegendes, des d'una perspectiva eminentment literària i de riquesa lèxica, excel·leixen per llur qualitat (Tous 1989: 6).

La participació d'Iglésies en aquest volum es concreta en els relats següents:⁴

- Bandolerisme: «Miquel del Llarg» (Tous 1989: 11-16; IGLÉSIES 1932: 13-22), «Barrulles» (Tous 1989: 17-23; IGLÉSIES 1932: 123-134).
- Carlins i liberals: «L'afusellament de l'àvia Boronada» (Tous 1989: 24-42; IGLÉSIES 1976: 83-103), «La mula perduda» (Tous 1989: 51-53; IGLÉSIES 1932: 57-61).

4. S'assenyala la secció en la qual s'inclou el relat dins del recull de llegendes, així com la paginació dins d'aquest mateix volum i la de l'obra de la qual procedeix el text.

- Crim i càstig: «Fra Cerní» (TOUS 1989: 54-62; IGLÉSIES 1976: 35-44).
- Cristians i sarraïns: «La reina mora» (TOUS 1989: 79-86; IGLÉSIES 1960: 39-43), «Els llops» (TOUS 1989: 93-111; IGLÉSIES 1976: 13-33).
- Esdeveniments extraordinaris i sobrenaturals: «El capgirell» (TOUS 1989: 123-132; IGLÉSIES 1947: 113-127).
- Fets i llocs del Camp: «La Roca Monera» (TOUS 1989: 141-149; IGLÉSIES 1976: 106-114).
- Troballes i falsificació de moneda: «La cova de la moneda» (TOUS 1989: 153-155; IGLÉSIES 1932: 50-54), «La nit de sant Silvestre» (TOUS 1989: 156-160; IGLÉSIES 1932: 97-103).

2. JOSEP IGLÉSIES, NARRADOR

Nascut a Reus l'any 1902 i mort a Barcelona el 1986, Josep Iglésies i Fort és un autor amb una obra prolífica que abraça la història, la geografia i també la creació literària (especialment la prosa), amb un total de més de quatre-cents títols. Format en Dret i en direcció d'indústries tèxtils, no va exercir d'advocat sinó que va dedicar-se professionalment a la fàbrica familiar instal·lada a la Riba (MASSÓ 2015). Xavier Fort (1972) divideix la seva obra en els àmbits següents: excursionisme, geografia, demografia, acadèmia de ciències, història, literatura i història literària, fet que mostra els interessos intel·lectuals de l'escriptor.⁵ Membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, el 1983 va rebre la Creu de Sant Jordi.

Quant a la seva adscripció estètica en l'obra de creació, se l'ha vinculat sempre, per motius temporals més que no pas estètics, com veurem, dins del Noucentisme. Així, s'ha dit d'ell que «no pot ésser adscrit a cap escola concreta, potser perquè la seva cultura és massa

5. En aquest mateix article, publicat amb motiu del setantè aniversari de l'escriptor, Fort assaja «un repertori bibliogràfic esquemàtic» que ofereix la relació de més de cent referències bibliogràfiques (FORT 1972: 1297-1300).

vasta i polivalent; prové absolutament del noucentisme, però és un cas a part, personal, únic, com tants d'altres» (FORT 1972: 1295).

Una de les seves característiques és l'ús d'un llenguatge que ofereix construccions acadèmiques (fidels a Fabra) al costat d'expressions i mots populars procedents del seu contacte amb els ambients rurals, allunyats dels nuclis centrals, i que té relació amb la seva activitat excursionista:

A més la seva obra literària és servida per un llenguatge ben amanit on es barreja el vocable de la més pura ortodòxia fabrista amb el terme característic i privatiu de la rogalia. Una obra, en definitiva, a cavall del noucentisme i el modernisme. Del primer n'emptra la fallera per l'obra ben feta, del segon comparteix l'arrauxament pel tema tractat (ANGUERA 1983: 11).

En els estudis sobre Iglésies, hi ha una expressió que ha tingut fortuna, proposada inicialment per Albert Manent: «Al capdavant, i sense la pruija inútil d'un encasellament, podríem dir que Josep Iglésies és un ruralista reressagat que, quan el Noucentisme s'ha convertit en un *stablishment*, publica, impàvid i joiós, narracions i llegendes de muntanya i de la seva ciutat» (MANENT 1984: 33). Montserrat Palau, en el seu estudi sobre la narrativa al Camp de Tarragona entre els anys 1939 i 1985, recull aquesta opinió de Manent i titlla de nou Iglésies de «reressagat»:

L'obra narrativa de creació del reusenc Josep Iglésies ve marcada per un ruralisme reressagat que caldria incloure en el corpus general noucentista, obviant delimitacions temporals excessivament estrictes. Per altra banda, resulta evident el lligam de la producció d'aquest autor amb els llocs i les terres del Camp de Tarragona, que en són el marc geogràfic quasi bé perenne (PALAU 1986: 28).

I encara sobre aquest fet, Palau fa notar com la data de publicació dels llibres de l'escriptor reusenc no es correspon amb la data d'escriptura, que sempre és molt més anterior i això «fa entendre millor el seu caràcter de reressagat en un corrent ja gairebé exhaurit en el seu sentit primer i, també, l'obra atemporal que en resulta» (PALAU 1986: 28).

En un estudi més recent i des d'una perspectiva prou més distant alhora que adequadament contextualitzada, Sunyer ofereix una visió menys simplista d'aquesta part de l'obra d'Iglésies:

Aquestes consideracions són necessàries per explicar que l'obra narrativa de Josep Iglésies connecta amb el romanticisme de la Renaixença, amb l'interès per la realitat immediata, amb una preferència pel paisatge rural, el folklore, l'arqueologia i l'evocació històrica, al romanticisme d'aquells excursionistes que descobreixen el país i en queden enamorats. Amb una indubtable pàtina noucentista, no excessivament ortodoxa, que no ens el deixa confondre amb els vuitcentistes. Però potser només per aquest detall (SUNYER 2002: 46-47).

Aquesta connexió amb el Romanticisme, vehiculada, però, amb la «pàtina noucentista», té com a conseqüència l'aparició del Josep Iglésies narrador de llegendes:

La capacitat creadora de l'Iglésies s'ha abocat, de fet, en la narració, i hi ha reeixit força més bé. Les deus de la seva inspiració, com era de preveure, són les llegendes, les històries de lladres i bandolers, el paisatge i la vida camperola, les escenes de ciutat —Reus sobretot, és clar—, les supersticions i les contalles pietoses, tot plegat, encabit, no caldria dir-ho, al marc geogràfic de les seves comarques i de les seves muntanyes, i tractat a través d'una fantasia exuberant, d'una imaginació desbocada i detallista, i d'un gran bagatge de cultura (FORT 1972: 1294).

3. ORALITAT I LLEGENDA

Iglésies explica la seva intenció deliberada d'escriure aquest tipus de relats que l'enllacen amb els romàntics renaixencistes, com assenyalava Sunyer:

Calia incorporar el paisatge d'aquestes muntanyes a la literatura catalana i respon a aquest fi una bona part de la meua pobreta obra literària. Encara l'afany de deixar plasmat el Reus que vaig viure d'infant i d'adolescent, particularment les tradicions i llegendes, em féu escriure altres obres. Sóc un pobre autor local i localista (PUJOL 1972: 1301).

Aquestes «tradicions i llegendes» esmentades per Iglésies, les trobem, reelaborades literàriament sota el seu prisma, a les obres següents, totes elles reculls de narracions: *La terra d'en Gallarí* (1932), *L'esment diví (contes i llegendes)* (1947), *Scala Dei* (1957),⁶ *Contalles de Mas Calvó* (1958), *Siurana* (1960) i *Capta de fantasies* (1976).⁷

La terra d'en Gallarí comença amb una «Confidència» de l'autor que convida el lector a trepitjar, literàriament, la contrada d'En Pere Gallarí, protagonista d'una cançó popular ubicada al Camp de Tarragona:

A la vida no hi ha delit millor que el de caminar. Camina que caminaràs, igual que a les rondalles, havem seguit els recons més amagats d'una terra de llum. Del nostre caminar, n'ha eixit aquest llibre posat a la intempèrie, en el qual, humilment, hom mira de fer-hi cantar les pedres, l'aigua i els homes (IGLÉSIES 1932: 9).

Si en aquest primer recull, Iglésies convida el lector a resseguir les seves passes, fet que cal relacionar amb el seu vessant excursionista, al darrer, *Capta de fantasies*, de 1976, hi trobem una imatge semblant, amb una càrrega simbòlica major, que lliga precisament amb *La terra d'en Gallarí*. Iglésies explica com es va trobar «una estesa de flors meravelloses» i com se'n va fer «un petit ramell però les flors blanques que amb tal vigor plantaven cara a l'escomesa de l'aire, a les meves mans es van marcir de seguida». L'autor intenta reviscolar-les, precisament «submergint els tanys a l'encinglerada codina d'En Gallarí», amb el que podem interpretar com un intent de realitzar, més de quaranta anys després, un exercici literari com el que havia presentat en el primer recull. El resultat, segons Iglésies, no és ben bé l'esperat. En un exercici de *captatio benevolentiae* invers, afirma: «Temo que les fantasies que tant em van captivar quan me'n féu caritat la muntanya, igual que les flors de l'herba prima, s'hagin marcit ben

6. La primera edició de l'obra, publicada a Reus per la Llibreria Nacional i Estrangera, és de 1935.

7. S'exclouen d'aquest estudi, com ho indica el títol («narrativa curta»), les novel·les d'Iglésies, algunes de les quals sí que tenen relació amb elements de la tradició oral, com fa constar Sunyer (2002).

prest a les meves mans matusseres» (IGLÉSIES 1976: 9). Recordem, en aquest sentit, com Palau (1986: 28) posa èmfasi en la diferència temporal entre la creació de l'obra literària d'Iglésies i la seva publicació, fet especialment accentuat aquí.

En tots dos casos l'autor utilitza aquesta imatge de la naturalesa, ja sigui la del passeig per les muntanyes o la de la recollida de flors, per situar l'origen oral de les seves narracions, fruit de la seva afició excursionista que el porta a voltar per les muntanyes properes a la seva ciutat. Aquestes traces d'oralitat són més marcades (i evidents) en els dos reculls següents: *L'esment diví* (1947) i *Contalles de Mas Calvó* (1958). Totes dues obres se centren en l'element religiós, amb un marcat component hagiogràfic. En el primer cas, Iglésies abandona el paisatge muntanyenc per centrar-se en la seva ciutat, Reus, en la qual situa les set narracions del recull «que l'autor, en bona part, havia après de la seva àvia» segons apunta Manent (1984: 40). Les *Contalles*, per la seva banda, se centren en la vida i miracles de sant Bernat Calvó i inclouen explícitament a la «Nota preliminar» els informants a qui l'autor ha sentit contar els relats que, posteriorment, ha passat pel seu propi sedàs literari. Es tracta de la senyora Isabel Masdeu i Magrané (vídua de Borbonès), una «humil i bondadosa madona» que «era un arxiu vivent de tradicions locals i tenia el do d'encomanar-ne l'emoció» (IGLÉSIES 1958: 5); la seva pròpia germana; un jornalier; mossèn Josep Miró i Oller; el senyor Joan Bofarull; i el senyor Josep Z. Ferrero. Iglésies inclou també la relació d'obra (publicada i manuscrita) que ha consultat per a l'elaboració del llibre. Com assenyala Sunyer (2002: 59-60), cal tenir en compte, en aquest sentit, que les *Contalles de Mas Calvó* es publiquen dins la «Biblioteca Folklorica Barcino» (el llibre n'és el volum 17), col·lecció que acull obres destacades d'autors romàntics com Maspons i Labrós, amb les *Tradicions del Vallès* (número 2 de la col·lecció) i els *Contes populars catalans* (número 6), de folkloristes contemporanis com Josep Romeu i Figueras, amb *Les nades tradicionals (segles XIV a XIX)*, *estudi i crestomatia* (número 5) i *La nit de sant Joan* (número 9), i Ramon Violant, amb *La Setmana Santa al Pallars* (número 7), *Els pastors i la música* (número 10) i *La rosa segons la tradició popular* (número 13) o filòlegs com Manuel Sanchis Guarner amb *Calendari de refranys* (número 1), *Els vents*

segons la cultura popular (número 4), *Els molins de vent de Mallorca* (número 11) o *Les barraques valencianes* (número 15).⁸

Scala Dei (1957) són uns «aiguaforts de la vida monacal» (com indica el subtítol del llibre) en els quals Iglésies fa, com ell mateix explica, «simples variacions d'un tema únic» (IGLÉSIES 1957: 5), que no és altra que l'amor a Scala Dei i a les seves ruïnes. La presència de la tradició oral en aquest recull és anecdòtica i sempre de manera força lliure.⁹ Excepte algun cas puntual en què l'escriptor relata algun fet miraculós realitzat o protagonitzat per frares de la cartoixa («La pesta», «El germà cuiner», «La lliçó» o «El pare Joan Fort»), la referència a relats llegendaris és molt general i sempre colateral a la història principal. Així, a «Ruïnes» es fa ressò, sense explicar-la, de l'existència «per tot el Priorat» de la llegenda sobre «les meravelloses riqueses amuntegades pels frares» (IGLÉSIES 1957: 10) o, a l'inici, explica sintèticament la llegenda de l'escala de Jacob que va originar, segons la creença tradicional, l'edificació de la cartoixa (i que li dona nom). En aquest cas, però, adopta una posició molt distant respecte al relat tradicional ja que assegura que «aquesta és la llegenda. Però la veritat històrica es complau a destruir totes les belles contalles» (IGLÉSIES 1957: 8).

Finalment, a *Siurana* (1960), formada per sis narracions, el vessant acadèmic d'Iglésies està per sobre del de narrador, en el sentit que en aquest recull l'autor no només explica les llegendes sobre aquest conegut enclavament prioratí, sinó que, en aquesta ocasió, també les analitza de manera crítica, a partir de la consulta de diferents fonts bibliogràfiques. Així, en la coneguda llegenda de «La reina mora» hi trobem afirmacions com «Abd-al-azia, la suposada reina mora de les versions ofertes pels recollectors inicials de la llegenda» i «la versió més esquelètica [de la llegenda]» (IGLÉSIES 1960: 19). Encara sobre la

8. La «Biblioteca Folklorica Barcino» publica un total de 17 volums entre 1951 i 1958, alguns dels quals, reedicions d'obres anteriors, com les citades de Maspons i Labrós.

9. Iglésies assegura a la «Confessió» inicial que obre el recull que «si havem escollit algunes anècdotes de caràcter tradicional, ha estat prenent-nos tota mena de llicències» (IGLÉSIES 1957: 5).

mateixa princesa, Iglésies ofereix (i analitza) dues versions sobre el moment en què fugí dels cristians. D'una banda, «un altre mistificador, pres d'una mena de lubricitat literària, presenta Abd-al-azia al bany quan fou sobtada pels crits dels natzarens victoriosos i, nua mateix, va cavalcar i es va precipitar a l'abisme»; de l'altra, «una imaginació més apostòlica aporta que fou sorpresa pels cristians mentre es pentinava i perfumava, nua d'espatlles i braços, escampada la llarga cabellera bella i olorosa com la més ampla fulla de tabac» (IGLÉSIES 1960: 21).

4. LLEGENDES DE CREENCES

A continuació, ens centrarem en una part específica de la producció narrativa d'Iglésies presentada anteriorment, com són els relats que podríem classificar, des d'un punt de vista d'estudi del folklore, com a llegendes de creences (*belief legends*), tenint en compte, evidentment, que ens trobem amb una material que tot i beure (de manera més o menys explícita) de la tradició oral, es tracta d'una recreació volgudament literària realitzada per l'escriptor reusenc, sota el seu propi estil. Aquest tipus concret de llegendes tenen les característiques següents:

Aquest grup inclou aquells relats en què personatges que tenen uns poders sobrenaturals entren en contacte amb els humans. Entre aquests personatges s'hi poden trobar: fantasmes, ànimes en pena, el diable, la Mare de Déu, els sants, les encantades, etc. Les llegendes d'aquest grup fan referència, per tant, a fets extraordinaris com són els miracles i les aparicions, la recerca de tresors amagats, etc. (ORIOU 2019: 17).

Els poders sobrenaturals que entren en joc depenen, en cada cas, del sistema de creences en el qual s'insereix (i s'explica) el relat.¹⁰ Així,

10. Segons la proposta de la folklorista Heda Jason, la llegenda se situa en el mode fabulós (submode numinós), en el qual: «The common element of the modes considered numinous is their being embedded in a system of living belief of the narrating society» (JASON 1977: 19).

en una societat occidental religiosa, com la que acull els relats escrits per Iglésies, aquest sistema de creences és el catòlic i els personatges que hi apareixen s'emmarquen en aquestes creences religioses. Com assenyala Jason, en aquest tipus de relats:

The power of the deities is now sacred. It works within the confines of the human world only, is directed toward man, and has a strong ethical aspect. Deities reward and punish man for his deeds through sacred power and show their might so that he might fear their power. This power especially emphasizes the component of *tremendum* (fear and awe) (JASON 1977: 21).

Dos dels reculls de l'escriptor reusenc es poden adscriure en la seva totalitat dins d'aquest grup: *L'esment diví* (1947) i *Contalles de Mas Calvó* (1958).

Les set narracions incloses en *L'esment diví* se centren en «la fe i la credulitat, el premi i el càstig» (MANENT 1984: 40). Així, trobem dos tipus de relats. En els primers, els protagonistes són premiats per la seva conducta: a Felixa de Boixaders se li apareix la Verge quan es posa les joies de la Mare de Déu per assistir a un ball («Felixa de Boixaders»); la jove Gracieta aconsegueix casar-se amb el fill de l'argenter gràcies a l'aparició de la Verge que li dona un cabell, el pes del qual equival a la quantitat d'or que l'argenter havia de pagar a la Verge precisament per haver incomplert una promesa («El cabell de la Verge»);¹¹ la Mare de Déu li deixa una rosa marcada a la galta a la pastora Isabeleta Besora per tal que se la creguin i facin una processó per curar la pesta que s'ha escampat de manera incontrolada per la ciutat («Isabel Besora»); quan sant Vicenç Ferrer predica un sermó a Reus, el cadafal s'enfonsa, però ningú pren mal, motiu pel qual el sant explica que fa el senyal de la creu vers el cadafal cada vegada que ha de predicar («El capgirell»); sant Salvador d'Horta és enviat al convent de Jesús com a càstig per haver fet miracles. Tot i obeir (i deixar de fer

11. L'argenter Pere Olzinelles tem que el seu fill hagi patit una desgràcia quan l'envia a comprar pedreria i promet a la Verge que, a canvi que torni sa i estalvi o bé que no hagi perdut la pedreria, li donarà la meitat dels diners que ha d'invertir en pedreria (IGLÉSIES 1947: 35).

miracles), acaba per curar els coixos, tolits i cecs i reparteix un convit de luxe entre els més pobres («Sant Salvador d'Horta»).

En els segons, els protagonistes reben un càstig a causa del seu mal comportament: el soldat Pau Mulet té un braç baldat que li penja al costat. La seva devoció per la Verge de la Misericòrdia fa que es guaireixi i, fins i tot, fa un motlle de cera del braç per a l'ermita de la Verge. Però fruit d'una vida de fatxenderia s'enfronta amb un altre ciutadà a qui vol matar i és aleshores quan el braç que subjecta l'espasa se li queda novament inútil («El braç baldat»); Maginot es burla de la imatge del Sant Crist que acompanya l'ajusticiament d'uns reus un Divendres Sant i, com a càstig, pateix un atac d'apoplexia que el deixa per sempre en aquella posició de burla («Maginot»). El final habitualment tràgic d'aquestes llegendes respon a la seva funció exemplar (ORIOL 2019: 18). En aquests exemples concrets, aquesta funció s'explica a partir de la creença en la religió catòlica ja que els relats mostren les conseqüències negatives que pateixen els personatges que no segueixen aquestes creences o que se'n burlen.

Les *Contalles de Mas Calvó* són un monogràfic sobre els poders miraculosos de sant Bernat Calvó, ja sigui de mans del mateix sant en vida o a posteriori, en el marc de la seva veneració pòstuma. En el primer grup, hi trobem la presentació de poders sobrenaturals (emmarcats en la creença en Déu) amb miracles com la recuperació de la sabata que li cau al pou («La sabateta i el pou»); la transformació d'oli en aigua dins del pou en època de sequera («L'eixut»); la transformació de còdols en pa amb el graner buit («Els còdols»); l'aixafament del raïm que no s'acaba mai amb la collita malmesa («El cup»); la transformació de les fulles en ocells per ajudar la seva germana a escombrar («La germana»); el primer sermó del sant als peixos i als ocells («Els peixos»). En el segon, es relaten històries diverses que tenen com a escenari la cambra on havia nascut el sant, amb una soltera pecadora que no hi pot entrar fins que no confessa el seu pecat; uns lladres que no en poden sortir fins que no deixen el que han robat damunt l'altar; la resurrecció d'un infant atropellat per un carro; i la recuperació de la vista per part d'un noi cec de naixement («De la cambra de sant Bernat»); un jornalер recupera la vista gràcies a l'aigua del pou i a la seva confessió («La migdiada»); uns ocells es mengen una plaga d'erugues

després que se surti en processó en honor al sant («La plaga de les erugues»). En aquest segon grup, els poders miraculosos del sant queden heretats per espais propers a ell (com la cambra on va néixer o el pou) o es manifesten de nou sempre que els creients venerin la seva figura.

Les llegendes de creences inclouen també, com s'ha assenyalat, la cerca de tresors amagats i altres éssers sobrenaturals (més enllà dels sants). Precisament Sunyer, quan ressegueix la presència del folklore en l'obra narrativa d'Iglésies, indica com a elements folklòrics de gran rendiment que hi apareixen «amb brillantor», els tresors enterrats i les encantades (SUNYER 2002: 62-65).

4.1. Llegendes de tresors

Com diu el mateix Iglésies a *La terra d'en Gallarí*: «No en va, el tema del tresor amagat, és un dels més repetits en el llegendari popular. A la muntanya trobem aguditzat aquest aspecte etnogràfic. Gairebé no hi ha cova o casalot ruïnós que, al dir del poble, no amagui, o hagi amagat, el seu tresor» (IGLÉSIES 1932: 49). Efectivament, i com assenyala Oriol:

Les llegendes sobre tresors amagats es basen en la creença que existeixen tresors que algú va amagar en un temps més o menys llunyà i que poden ser trobats gràcies a un cop de sort. Com totes les llegendes, tenen una base real ja que, efectivament, al llarg de la història s'han produït troballes casuals de tresors fabulosos. Però el que fa que aquests relats siguin llegendes és la presència d'elements extraordinaris que el narrador incorpora al relat i que contenen dosis més o menys grans de fantasia (ORIOI 2001: 106).

L'escriptor reusenc dedica tota una secció de *La terra d'en Gallarí* a les troballes fortuïtes de tresors («Or!»). En un primer grup, Iglésies agrupa les històries de «Troballes de diners» en el context posterior a les guerres carlines: una porquerola troba mig enterrades unes gerres plenes de monedes d'or i creu que són medalletes («La cova de la Moneda»); un pastor veu com avancen les tropes carlines i, un cop

finalitzada la guerra, troba dues caixes plenes d'or i pedreria («Les caixes dels dos carlins»); una mula perduda entra dins d'un estable i l'amo hi troba unes sàrries plenes de monedes d'or i joiells, les descarrega i la fa fora («La mula perduda»). Excepte en aquest darrer exemple, en els dos anteriors són personatges humils els que troben, de manera casual, el tresor, fet que és habitual en aquest tipus d'històries.

Les llegendes de tresors no sempre tenen, però, un final feliç, fet que ve acompanyat, habitualment, per una maledicció. Aquest és el cas de les tres narracions que completen la secció «Or!» de *La terra d'en Gallarí*:

A «El pou de la Pena», un llenyater de Rojals intenta, amb l'ajuda d'un pastor «que tenia fama d'entès en bruixeries» recuperar el suposat tresor que han deixat uns lladres, però només aconsegueixen que el llenyater es comenci a transformar en boc. Demanen ajuda a un capellà que s'ofereix a fer-hi una novena, però no la finalitza i tots embogeixen. Iglésies inclou, al final d'aquesta llegenda, dades sobre l'informant i la suposada veracitat dels fets narrats:¹²

Aquesta narració va contar-nos-la un plaga de bosquerol, que una tarda assolellada d'estiu vam trobar en una fonteta que neix dessota la cinglera del puig de Marc. Era un home petit, rabassut i tenia un aire tot mofeta. En començar, la seva fesomia era d'allò més riolera, després anà prenent un aire greu.

Ell atribuï al seu pare la descoberta de la covota de la Pena, però com que hi ha una tendència, entre els narradors de muntanya, a atribuir els fets llegendaris a familiars desapareguts, nosaltres suposàrem que tot plegat es tractava d'una llegenda que havia adaptat, al seu gust, el bosquerol. No obstant, més tard, a Rojals aclaríem que la contalla responia a uns fets certs. En els trets essencials, tot s'havia esdevingut, tal com resta relatat, per allà la segona meitat del passat segle (IGLÉSIES 1932: 73-74).

A «La llegenda del castell serraí», un pagès i els seus dos fills, amb l'ajuda d'un pergamí, busquen el tresor d'un castell sarraí. La nit de

12. Una de les característiques de la llegenda és, precisament, «l'aparença de realitat, que fa creïble allò que s'explica» (ORIOI 2019: 7).

Nadal, data en què les runes es desencanten, decideixen entrar-hi enlloc d'anar a missa del gall. Hi troben un moro que hi resa i una noia que hi balla. Els pagesos perjuren de la fe cristiana, aconsegueixen carregar la mula i els tapaboques d'or i pedreria. Un dels germans es queda amb la ballarina, mentre el seu pare i l'altre fill no l'esperen i marxen amb el tresor. El pes excessiu fa que caiguin a l'abisme. Des d'aquell dia:

Cada nit de Nadal, les ànimes en pena dels tres braus pagesos es reincorporen dins el cos que sobreviu unes hores i ronden, amb llur mula, pels tombants de Vilafreda. Perjurs de la fe cristiana, vaguen amunt i avall del caminot malpujadís, sense repòs. Els muntanyencs que han vist l'ombra de llurs esperits esgarriats, concorden en afirmar que si van serra amunt, els espectres són tres, apart la mula; però, si van serra avall, només dues figures es retallen quimèricament en la negror (IGLÉSIES 1932: 95).

«La llegenda de la nit de sant Silvestre» s'esdevé la nit de sant Silvestre quan un pastor, seguint soroll de diners, arriba a un cau on hi troba una cambra il·luminada plena de joies i monedes. Li agafa por, deixa el mocador a l'obertura del cau i marxa. Quan arriba al poble, una vella li diu que es tracta d'un encanteri i que no hi torni. Quan ho fa, veu que el mocador es troba en un lloc totalment inaccessible. Temps després, es repeteix la mateixa història:

El curiós d'aquesta contalla és que, de mitja centúria cap ací, l'esdeveniment a què fa referència, ha tingut una repetició. A un llenyataire se li ha aparegut novament la cambra meravellosament il·luminada, amb els amuntegaments de moneda i pedres fulgurants (IGLÉSIES 1932: 103).

En aquesta nova aparició s'hi suma, a més del tresor, un home d'aspecte molt vell (amb cabellera i barba blanca llarga fins als peus) recitant uns estranys versicles.¹³ Iglésies tanca aquesta llegenda amb la

13. Es tracta de la figura del guardià del tresor, que es correspon al tipus P 301 en les llegendes fineses de Jauhainen (1998: 307) i a la secció V21-30 de les llegendes sueques de Klintberg (2010: 379-381).

sentència següent: «Comptat i debatut —ens deia, un dia, un muntanyenc— l'home només coneix l'escorça de les coses» (IGLÉSIES 1932: 103). El context en què s'esdevé l'aparició del tresor (o del lloc on aquest es troba) acostuma a ser concret (la nit de Nadal o la nit de sant Silvestre, en aquests dos exemples). Aquest és un tret habitual d'aquestes llegendes ja que els protagonistes han de realitzar unes accions determinades i en un moment concret si volen aconseguir el premi esperat.¹⁴

La narració que obre *La terra d'en Gallarí* no és una llegenda de tresors sinó la història d'una figura «llegendària», com és la de Miquel del Llarg, juntament amb Barrulles «els dos bergants més famosos de les muntanyes de Prades» (IGLÉSIES 1932: 14). Al final d'aquesta història de bandolers, però, Iglésies recorda com «amb un comparet parlàvem sobre les gestes de Miquel, una tarda rúfola d'hivern» (IGLÉSIES 1932: 21) i aquest li explica que: «Miquel del Llarg —ens digué el compare— havia dit que tenia el seu arreplec d'or soterrat en una cova de davant de casa seva» (IGLÉSIES 1932: 22).¹⁵

4.2 Llegendes d'encantades

Altres narracions d'Iglésies tenen com a protagonistes éssers sobrenaturals l'origen dels quals el trobem en creences que queden fora de la religió imperant (o oficial). Tot i conservar de vegades el component religiós, l'atenció se centra en l'aparició d'aquests altres éssers. Ens referim, en aquest cas, a les encantades.

A «L'Escletxa» (dins *La terra d'en Gallarí*), un pastor troba tres noies al gorg de l'Escletxa, una de les quals és una pubilla de Cabrera a qui ell havia regalat un ramellet de satalies que havia caigut al riu. La

14. Jauhiaiainen així ho detalla en les llegendes que identifica amb el tipus P 111 del seu catàleg: «Listening for, seeking knowledge of treasure on the eve of a holiday» (JAUHIAINEN 1998: 305). Oriol (2001: 112), per la seva banda, assenyalava la nit i matinalada de Sant Joan com a escenari d'aquests fets extraordinaris en el corpus que estudia en el seu article.

15. Cal recordar, en aquest mateix sentit, la referència a les llegendes sobre els tresors amagats pels frares del recull *Scala Dei* (1957) esmentat anteriorment.

noia el sedueix, però el so de les campanes de Farena retorna el pastor a la realitat i, quan torna a casa, un vell que ha escoltat el seu relat li explica:

Quan jo era molt jove, vaig sentir dir als vells, que el gorg de l'Escletxa congriava unes donzelles d'aigua, les quals, per tal d'atraure els homes i fer-se'ls seus, agafaven l'aparença de la dona que cadascú més estima. Però, deien també, que no hi ha res a témer, mentre alguna cosa que hagi hagut contacte amb la nostra pell no caigui a llurs mans. Només quan posseeixen alguna cosa que hagi tocat el nostre cos, tenen la facultat de fer-se visibles als nostres ulls. Diu que una pedra que hagi hagut l'escalf de la mà, si és llençada al gorg, és prou per donar poder a les nàiades... (IGLÉSIES 1932: 46).¹⁶

«La llegenda de la roca Monera» (dins *Capta de fantasies*) presenta una llegenda d'encantades particular ja que, en aquesta ocasió, aquests éssers actuen com a protectores de la protagonista i no tenen el paper amenaçador habitual, com el que s'ha vist en la llegenda anterior. La narració explica la història d'amor entre la Tineta i el Perot, dos pastors que veuen amenaçat el seu amor per la intrusió del senyor del castell que envia el pastor a dur un missatge a la cort i així tenir via lliure amb la pastora. Tineta, però, el rebutja, tot i les seves amenaces, i s'acaba llençant daltabaix de la Roca Monera, arrossegant amb ella el senyor. És en aquest moment que es produeix un fet miraculós, en aquest cas de la mà de les encantades i no d'un poder diví catòlic:

Les goges padrines deixaren blanament la pastoreta damunt l'herbei, al marge del riu. Regalimaven els seus cabells, era molla la seva roba. Cada goja la besava a la galta, li acaronava el front geliu, li arreglava la trena. D'antuvi, el pit aplanat de la mosseta s'inflà en un bleix sobtat. Mica a mica s'acompassà i s'assossegà. El cos entrà en calor. La pell

16. Les llegendes d'encantades segueixen habitualment, amb variacions, aquest esquema de seducció de l'ésser humà i poden acabar, fins i tot, en matrimoni. Jauhiainen dedica tota una secció del seu catàleg de llegendes fineses als esperits de l'aigua (tipus L 1-200) que es presenten sota diverses formes (JAUHIAINEN 1998: 257-263). Klintberg, per la seva banda, inclou una secció específica sobre les relacions eròtiques entre els esperits de l'aigua i els homes (tipus F51-60) (KLINTBERG 2010: 117-118).

cerosa prengué coloració rosada. Els llavis es refregaren l'un contra l'altre (IGLÉSIES 1976: 114).

La intervenció prodigiosa de les goges, que han estat testimonis del festeig dels pastors i veuen Tineta com una d'elles ja que es banya al gorg des de ben petita,¹⁷ evita el final tràgic de la història que es clou amb la tornada de Perot després de complir l'encàrrec senyorial.

5. CONCLUSIONS

Els reculls de narracions curtes de Josep Iglésies segueixen, estèticament, l'aire noucentista que es pot trobar en tota la seva producció literària. Una part d'aquestes narracions les podem considerar, temàticament i per la seva relació amb la tradició oral, llegendes, això sí, convenientment adaptades i recreades segons els seus preceptes estètics i el seu estil literari. L'oralitat és, per a Iglésies, una font d'on obtenir la matèria prima per, després, elaborar literàriament les narracions, en un exercici similar al que havien fet, en un altre context, alguns dels autors vuitcentistes en els inicis de l'interès per la literatura popular i el folklore a Catalunya, amb qui el mateix Iglésies hi està, sens dubte, connectat. Aquesta oralitat és, de vegades, explícita quan l'escriptor detalla qui li ha explicat el relat. Però, en la majoria dels casos, aquesta informació no hi és, fet que no ens ha de sorprendre ja que, al capdavall, ens trobem davant d'un escriptor i no d'un folklorista, tot i la sensibilitat que mostra davant aquests relats de caire tradicional.

Iglésies, en les seves llegendes, imita, transforma i, en definitiva, reescriu un llegat que li ha estat transmès per via oral ja sigui a la seva ciutat natal o a les muntanyes que tants cops va trepitjar com a excursionista. Tot i aquesta reescriptura, les seves llegendes mantenen ma-

17. Quan la pastora creix és descrita de la manera següent: «Quan vora corrent desfeia la trena i es pentinava, malgrat el vestit de burell obscur, per la rossor del cabell, el peu i la cama nua i la faç infantil d'una brunesa esplendent, semblava una de les dones d'aigua sorpreses fora del corrent» (IGLÉSIES 1976: 109).

JORITÀRIAMENT, en essència, els valors dels relats originals, fet especialment visible en aquelles que podem classificar sota l'etiqueta de llegendes de creença, així com les que ens presenten trobades de tresors i aparicions d'encantades i que conserven el seu caràcter exemplar. D'aquesta manera, podem tornar a meravellar-nos amb prodigis inexplicables, sentir dringar unes monedes d'or o admirar la perillosa bellesa d'unes goges, tot acompanyant l'autor en les seves excursions, aquest cop, literàries.

BIBLIOGRAFIA

- ANGUERA (1983): Pere Anguera, «Josep Iglésies», *Aplec de treballs*, núm. 5, p. 9-14.
- FORT (1972): Xavier Fort, «Notícia de Josep Iglésies en el seu setantè aniversari», *Revista del Centre de Lectura*, núm. 240, p. 1290-1300.
- IGLÉSIES (1932): Josep Iglésies, *La terra d'en Gallari. Narracions i paisatges de la muntanya tarragonina*, Reus: Llibreria Nacional i Estrangera.
- (1947): Josep Iglésies, *L'esment diví (Contes i llegendes)*, Barcelona: Arca.
- (1957): Josep Iglésies, *Scala Dei (Aiguaforts de la vida monacal)*, Barcelona: Selecta; «Biblioteca Selecta de Proses literàries» núm. 234.
- (1958): Josep Iglésies, *Contalles de Mas Calvó*, Barcelona: Barcino; «Biblioteca Folklòrica Barcino» núm. 17.
- (1960): Josep Iglésies, *Siurana*, Barcelona: Barcino.
- (1976): Josep Iglésies, *Capta de fantasies*, Santes Creus: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort.
- JASON (1977): Heda Jason, *Ethnopoetry: form, content and function*, Bonn: Linguistica Biblica.
- JAUHIANINEN (1998): Marjatta Jauhianinen, *The type and motif index of Finnish belief legends and memorates*, Hèlsinki: Suomalainen Tiedeakatemia; «Folklore Fellows' Communications» núm. 267.
- KLINTBERG (2010): Bengt af Klintberg, *The types of the Swedish folk legend*, Hèlsinki: Suomalainen Tiedeakatemia; «Folklore Fellows' Communications» núm. 300.
- MANENT (1984): Albert Manent, «Josep Iglésies: narracions i llegendes», dins *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona: Curial, p. 33-43.
- MASSÓ (2015): Jaume Massó, «Josep Iglésies, fill espiritual del Centre de Lectura», *Revista del Centre de Lectura* [Revista digital d'opinió i pensa-

- ment], 2n trimestre, <<https://www.centrelectura.cat/revistadigital/josep-iglesies-fill-espiritual-del-centre-de-lectura/>>. [Consulta: 16 d'octubre de 2020]
- ORIOI (2001): Carme Oriol, «Les llegendes de tresors als Països Catalans: un estudi comparatiu», dins Joan Armangué (ed.): *Arxiu de Tradicions de l'Alguer*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 105-115.
- (2019): Carme Oriol, «La llegenda, un dels grans gèneres del folklore narratiu», dins Magí Sunyer i Emili Samper (eds.): *La llegenda*, Kassel: Edition Reichenberger; «Estudis Catalans» núm. 9, p. 7-22.
- PALAU (1986): Montserrat Palau, *La narrativa al Camp de Tarragona (1939-1985)*, Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- PUJOL (1972): Andreu Pujol, «Conversa amb Josep Iglésies», *Revista del Centre de Lectura*, núm. 240, p. 1301-1303.
- PUJOL (1999): Josep M. Pujol, «Introducció a una història dels folklores», dins Ignasi Roviró i Josep Montserrat (eds.): *La cultura*, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 77-106. [Inclòs dins Carme Oriol i Emili Samper (eds.): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2013, p. 167-181.]
- SUNYER (2002): Magí Sunyer, «La narrativa de Josep Iglésies: els senyals de la terra», dins *El Noucentisme a Reus. Ideologia i literatura*, Reus: Edicions del Centre de Lectura, p. 45-66.
- TOUS (1989): Jordi Tous i Vallvè (ed.), *Recull de llegendes del Camp de Tarragona*, Tarragona: El Mèdol; «Col·lecció L'Agulla» núm. 1.